

Stalinisterna och POUM under inbördeskriget i Spanien

Inledande kommentar

av Martin Fahlgren

De stalinistiska kommunisterna utsåg tidigt det marxistiska antistalinistiska arbetarpartiet POUM (*Partido Obrero de Unificación Marxista*) som huvudfiende i det republikanska Spanien och förde från hösten 1936 en oavbruten kampanj mot denna ”rival”. Kort efter de s k Majhändelserna i Barcelona 1937, då motsättningarna mellan kommunisterna å ena sidan och de mer radikala arbetarorganisationerna, främst anarko-syndikalister och POUM å den andra, lett till väpnade sammanstötningar, utpekade kommunisterna POUM som ansvarigt för dessa händelser och såg till att dess ledare arresterades och partiet förbjöds.*

Avsikten var att ställa POUM-ledarna inför rätta, men de övriga partierna och anarko-syndikalisterna var inte särskilt pigga på det, och stalinisterna insåg att om de ville kunna slutföra en sådan rättegång på ett ur deras synvinkel framgångsrikt sätt, då måste de grundligt förbereda opinionen (och det skulle dröja ända till oktober 1938 innan rättegången blev av).

Den spanska och internationella stalinistiska pressen inledde nu en omfattande, internationellt organiserad propagandakampanj. I denna utnyttjade man alla tillgängliga massmedia, såsom radio och tidningar – även det svenska kommunistpartiet fick bidra.** Man producerade även specialskrivna skrifter, som översattes till flera språk.

Den artikel som återges nedan är en introduktion till en **bok** utgiven i Spanien 2007, innehållande två anti-POUM-skrifter som ursprungligen gavs ut 1938 via Kommunistiska internationalens försorg. Introduktionen är författad av den katalanske historikern Pelai Pagès. De två skrifterna ingår inte här (men den andra finns på engelska, se nedan).

Boken med de två anti-POUM-skrifterna (OBS bakom den röda masken döljer sig en fascist)

* Artikeln [Mordet på Andreu Nin – hur gick det till?](#) redogör ganska grundligt för förföljelserna mot POUM efter Majhändelserna, och i synnerhet Nins tragiska öde.

** Se t ex [Världen i dag - tidskrift för politik, ekonomi och arbetarrörelse. Specialnummer om Spanien](#) och [Processen mot POUM - Artiklar ur Ny Dag](#).

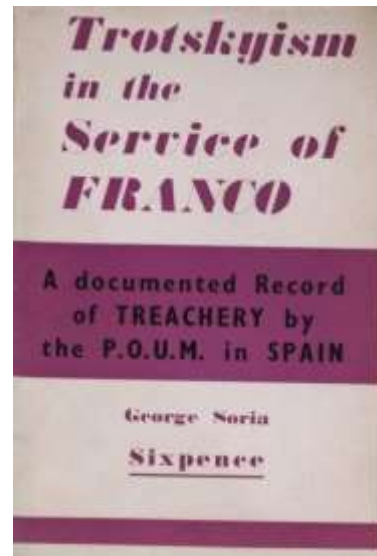
Som framgår av bokomslaget (se ovan) är boktiteln *Espionaje en España* [Spionage i Spanien] och författare Max Rieger*, fast i själva verket är det bara den ena av de två ingående skrifterna. Den andra är *El trotskismo al servicio de Franco* [Trotskismen i Francos tjänst] av Georges Soria**. Båda skrifterna översattes till flera språk (dock inte svenska).

Originalupplagan av *Espionaje en España* (1938)

Fransk översättning av *Espionaje en España*

Denna engelska version finns på nätet: [Trotskyism in the Service of Franco](#)

I sin introduktion behandlar Pagès den stalinistiska kampanjen mot POUM, dess orsaker, innehåll och konsekvenser, samt hur den påverkade POUM-rättegången.

Undertecknad har kompletterat en del av artikelförfattarens noter, samt lagt till ytterligare onummerade noter (använder i stället*), markerade – MF.

Martin Fahlgren (i maj 2021)

* *Max Rieger* är en pseudonym, den verkliga författaren är okänd. Pagès diskuterar detta närmare i sin text.

** *Georges Soria* var en fransk kommunistisk journalist, som medverkade flitigt i den internationella kommunistiska pressen, inklusive svenska *Ny Dag*. Detta framgår bl a av samlingen [Processen mot POUM - Artiklar ur Ny Dag](#), med artiklar om POUM-rättegången under tiden 12/10-4/11 1938, där ”vår specialkorrespondent Georges Soria” står som författare till 2 artiklar, men troligtvis ligger han även bakom de som tillskrivs ”vår korrespondent”, ”vår specialkorrespondent” och ”Ny Dags korrespondent” (sammanlagt 6 artiklar). Resten är två ”ledare”, förmodligen skrivna av *Ny Dags* chefredaktör Gustav Johansson, och en kort osignerad notis.

Introduktion till ”Spionage i Spanien”

POUM under inbördeskriget: Stalinismens besatthet

Den 11 oktober 1938, mitt under slaget om Ebro, och tre och en halv månad innan Francos armé ockuperade Barcelona, inleddes i Barcelona en av de mest symboliska politiska rättegångarna som ägde rum under inbördeskriget. Det handlade varken mer eller mindre än om den rättegången som ledningen för *Partido Obrero de Unificación Marxista* (POUM) utsattes för av *Tribunal Central de Espionaje y Alta Traición* [Centrala tribunalen för spionage och högförräderi]. De flesta medlemmarna i POUM:s exekutivkommitté hade gripits i mitten av juni 1937, anklagade för att ha framprovocerat de sammanstötningar som ägde rum i Barcelona i början av maj. Åklagaren anklagade dem dessutom för spionage och högförräderi, samt medbrottslighet med den internationella fascismen. Män som hade bakom sig en långvarig politisk aktivism i den spanska arbetarrörelsen, såsom Juan Andrade, Julián Gómez ”Gorkín”, Enric Adroher ”Gironella”, Jordi Arquer, Pere Bonet, Daniel Rebull och Josep Escuder, fick nu uppleva att inte bara hela deras militanta liv i vänster- och kommunistorganisationer ifrågasattes, utan också hur deras principfasta politiska hållning kunde kosta dem livet. De två främsta partiledarna hade vid denna punkt i inbördeskriget drabbats av olika öden: Joaquín Maurín var inspärrad i de frankistiska fängelserna sedan krigets början, i väntan på en rättegång som skulle kunna leda till dödsdom; medan Andreu Nin, som hade deltagit aktivt under krigets första månader och till och med varit justitieminister i den katalanska Generalitat-regeringen, var officiellt försvunnen. Men det råder inget tvivel om att han i juni 1937 hade mördats av den sovjetiska politiska polisen, som agerade i hemlighet i den spanska republiken, efter att han hade vägrat underteckna ett dokument där han erkände sin och sina partikamraters skuld.*

Rättegången, som varade under nästan tre veckor, visade sig till syvende och sist – åtminstone relativt sett – vara en opartisk tribunal som vid tidpunkten när den konstituerades verkade ha skapats i akt och mening att döma POUM:s ledare. Under den muntliga utfrågningen, förhördes förutom de åtalade, framstående personligheter från politikens värld, från både Katalonien och det republikanska Spanien. Från Julián Zugazagoitia, som var inrikesminister, till den tidigare regeringschefen Francisco Largo Caballero, den tidigare anarkistiska ministern Federica Montseny, den framstående socialistledaren Luís Araquistáin och den tidigare justitieministern Manuel Irujo, samt katalanska politiker som Martí Rauret och Josep Andreu i Abelló. Alla tillfrågade ansåg att samtliga förbindelser som man ville upprätta mellan POUM och den internationella fascismen var falska¹. Largo Caballero var kraftfull när han försvarade sin vägran att upplösa POUM, eftersom han hade ”arbetat i femtio år för att ingen organisation skulle kunna upplösas av de styrande”, eller när han sade att han hade känt Andrade, Gorkín och Nin som kämpar i arbetarorganisationer, men aldrig som sympatisörer till fascismen.² Federica Montseny var inte mindre kraftfull när hon hänvisade till händelserna i maj 1937 och påpekade att ”jag är övertygad om att vare sig POUM, CNT eller FAI var inbegripna i att framprovocera händelserna”, att majrörelsen ”skadade den antifascistiska enheten” och att ”massorna insåg att de utsattes för en enorm manöver av stor spännvidd och

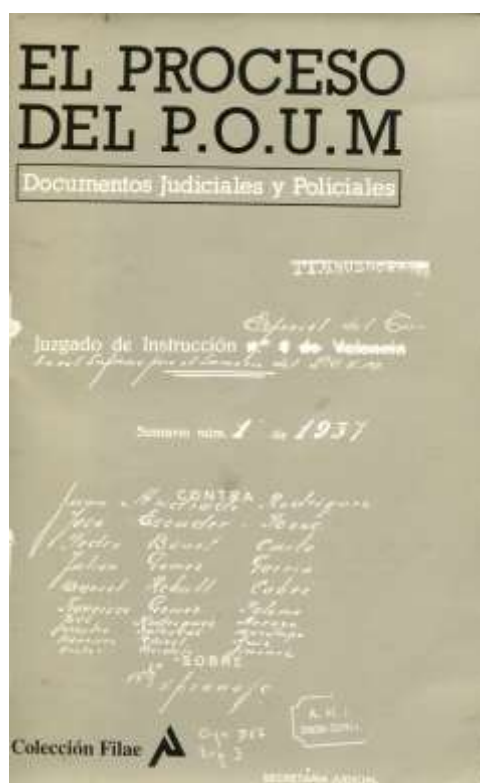
* Se [Mordet på Andreu Nin – hur gick det till?](#)

¹ Vittnenas uttalanden kan konsulteras i *El proceso del POUM (junio de 1937-octubre de 1938). Transcripción del sumario, juicio oral y sentencia del Tribunal Especial* [POUM-rättegången (juni 1937-oktober 1938)].

Transkribering av sammanfattningen, den muntliga rättegången och Specialtribunalens domslut]. Presentation och noter av Víctor Alba och Marisa Ardevol. Lerna. Barcelona, 1989. [Boken omfattar 578 sidor. Se bokomslaget på nästa sida. En hel del uppgifter om olika vittnesmål kom fram i anslutning till rättegången, bl a i den icke-kommunistiska vänsterpressen, se [Processen mot POUM - Artiklar ur Folkets Dagblad och Arbetaren](#), i synnerhet från 24 oktober och framåt – s. 24 ff. – MF]

² *El proceso*...., sid. 392-394.

med kontrarevolutionära målsättningar, att de varken leddes eller styrdes av POUM eller någon som kunde ha relationer med POUM”. Federica Montseny avslutade sitt tal med att påminna om att ”Spanien är ett land för människor med en liberal och demokratisk tradition, där man hittills inte förföljts för sina idéer...”³. Liknande vittnesmål gavs av Araquistáin och Zugazagoitia, medan överste Josep [José] Guarner, som hade varit chef för generalstaben vid Aragonfronten, berömde POUM-milisens aktioner i Huescaområdet när han sade ”jag minns perfekt att när exempelvis Tierz intogs, utförde denna kolonns styrkor, som fortfarande inte utgjorde en division, en lysande prestation. Samma sak i Montearagón. I ett anfall som gjordes mot Huesca agerade styrkorna i 29:e divisionen fantastiskt, de attackerade och höll de intagna ställningarna inför en motattack från mycket överlägsna styrkor”.⁴

Bokomslaget till dokumentsamlingen med stenografiskt protokoll från POUM-rättegången m m Åklagarens vittnen – överraskande nog kallades ingen framstående kommunistisk ledare som vittne – var andra klassens individer i det spanska politiska och militära livet. De mest framträdande var Antonio Córdón, arméns undersekreterare, Virgilio Llanos, generalkommissarie för armén i östra delen av landet, samt kommissarie José Ignacio Mantecón, som efter upplösningen av Aragoniens försvarsråd i juni 1937 hade utsetts till generalguvernör. I sina tillkännagivanden tenderade de att lyfta fram påstådda oegentligheter hos POUM-milisen och i synnerhet deras påstådda förräderi under majdagarna 1937 och att de då skulle ha övergivit fronten och sina militära skyldigheter.*

När tribunalen den 29 oktober 1938 meddelade domen, så fastslog den mycket tydligt att ”av deras agerande framgår det inte som bevisat att de anklagade skulle ha försett upprorsmakarna med nyheter av något slag beträffande situationen vid krigsfronterna eller organisationen bakom linjerna, att de skulle ha upprätthållit direkta eller indirekta relationer med polisiära

³ Ibid., sid. 415-417. [29:e divisionen bildades av POUM:s milis och stod under befäl av POUM:aren José Rovira Canales – MF]

⁴ Ibid., sid 410.

* Se [Processen mot POUM - Artiklar ur Folkets Dagblad och Arbetaren](#), särskilt artikeln ”Sensation vid POUM-rättegången” från *Folkets Dagblad* 24/10 och de 3 artiklarna från *Arbetaren* 2/11-4/11. – MF

eller militära organisationer från de invaderande länderna, att de skulle ha varit i kontakt med och hjälpt landets falangistgrupper, eller ha gett stöd av annat slag till rebellerna, inte heller att de hade fått ekonomiskt stöd till sitt partis politiska propaganda från statens fiender”. Tribunalen fastslog tydligt motsatsen: ”Tvärtom visar deras agerande att alla har en tydlig antifascistisk profil, att de med sina ansträngningar har bidragit till kampen mot det militära upproret och att deras enda syfte var att gå längre än den demokratiska republiken och förverkliga sina egna sociala idéer”.⁵ Det som tribunalen anklagade dem för var att de hade deltagit i majhändelserna 1937 – att ”de försökte utnyttja dessa för att förverkliga sina planer på att gripa makten, först i Katalonien, (...) och senare om det var möjligt i hela Spanien, i syfte att inrätta den sociala, ekonomiska och politiska regim som de förespråkar” – och det var tillräckligt för en fällande dom: Julián Gómez ”Gorkín”, Juan Andrade, Enric Adroher ”Gironella” och Pere Bonet dömdes ”till femton års fängelse vardera, som skyldiga till upprorets brott som definierats ovan”; Jordi Arquer ”till elva års fängelse, som medbrottsling till samma brott”, medan Josep Escuder och Daniel Rebull frikändes. Samtidigt fastställde domen att POUM och dess ungdomsorganisation, Juventud Comunista Ibérica, skulle upplösas. Eftersom domen inte överklagades, vare sig av åklagaren eller av försvaret, ansåg tribunalen den vara slutgiltig den 5 november 1938.*

Att kommunistpartiet inte gillade domslutet var uppenbart. I Sovjetunionen tyckte man inte heller om det. Vi har tillgång till noteringar och en rapport som förvaras i Ryska centrat för bevarande och studier av dokument för samtidshistoria (CRCEDHC**) i Moskva, Kommunistiska Internationalens gamla arkiv. Noteringen, signerad av Dekanosov – förmodligen Vladimir Dekanozov, chef för den sovjetiska polisen och senare vice utrikesminister i Sovjetunionen – är daterad 17/19 december 1938, och var ställd till ”kamrat Moskvín”, ingen mindre än Meir Trilisser, som var chef för tjejkans utrikesavdelning och GPU:s vice ordförande⁶. Den kortfattade texten försökte framför allt fastställa ansvarigheter för att förstå rättegångens domslut och pekade tydligt ut en person, Stepan Minev, alias ”Moreno”: ”Enligt tillgängliga uppgifter har representanten för Kominterns exekutivkommitté i Spanien, kamrat Moreno, intagit en fullständigt passiv hållning när det gäller en så viktig politisk fråga som att förbereda partiapparaten för den nyss genomförda POUM-rättegången, trots att han hade allt som behövdes. Som en konsekvens av att partiapparaten inte mobiliserades i tid, har rättegången fått sämre mindre verkan”.⁷

Noteringen hänvisade till en bilaga om POUM-rättegången. I denna fanns en mycket avslöjande osignerad rapport. Under rubriken *Om POUM-rättegången i Barcelona*, inleddes den med ett fördömande av tribunalens ordförande, som ”intog en otroligt artig attityd gentemot de anklagade”. Den betonade att hälften av tribunalens medlemmar hade uttalat sig för frikännande och den andra hälften insisterade på endast 6 års fängelse. Rapporten kritiserade åklagaren för att han ”ständigt gav vika och inte kunde utnyttja situationens fördelar” och tillät att ”Gorkín ägnade sig åt långdragna ´politiska` funderingar”. Den fördömde den positiva inställning till de anklagade som Largo Caballero, Federica Montseny, Irujo och Rouret gav uttryck för och det tryck som statsapparaten utövade på tribunalen, särskilt

⁵ Ibid. sid. 485.

* Domslutet redovisas ganska utförligt i den svenska SP- och SAC-pressen, se [Processen mot POUM - Artiklar ur Folkets Dagblad och Arbetaren](#), s. 33-46. – MF

** Förkortningen **CRCEDHC** står för *Centre russe de conservation et d'étude de la documentation historique contemporaine* (franska). På engelska brukar man i stället använda förkortningen **RTsKhIDNI** (ryska РЦХИДНИ). Det arkivet finns dock inte kvar längre utan slogs 1999 samman med ett annat arkiv och bildade **RGASPI** (Ryska statsarkivet för social och politisk historia).

⁶ CRCEDHC, Fond 495, Op. 74, Dossier 211. Det står ”Strikt konfidentiellt”.

⁷ Moreno var en av de pseudonymer som bulgaren Stepan Minev (1891-1959) var känd för. När inbördeskrigets bröt ut var han medlem i Kommunistiska internationalens sekretariat med ansvar för angelägenheter rörande latinska länder. I den egenskapen skickades han till Spanien.

justitieministern, González Peña, som ”intog en påfallande misstänkt attityd under hela rättegången”. Den talade om de påtryckningar som Andra Internationalen utövade under rättegången. Och den avslutades med att tala om den krona på verket som domslutet innebar: ”Detta skandalösa domslut, som verkar ha dikterats av POUM, visar mycket väl i vilken atmosfär tribunalens sessioner ägde rum och vad man kan tänka om denna rättegång, som när det handlade om spioner, skrev om dessa att de är antifascister, etc. etc. Det enda positiva med domutslaget är den del som ägnas åt kuppen, för där sägs det trots allt att poumisterna organiserade kuppen för att försöka omsätta i praktiken de ekonomiska och sociala lärdomarna av proletariats diktatur”⁸.

Men sanningen var att censuren, som inte hade tillåtit att någonting publicerats om POUM-rättegången, också förhindrade publicering av tribunalens domslut. Och orsaken var uppenbar. Även om domen i slutändan var fällande, så var domslutsmotiveringen mycket annorlunda än den som kommunistpartiet och kommunisterna i Sovjet hade önskat. Den fastslog klart att de åtalade inte hade någonting att göra med någon fascistisk konspiration, att de påstådda bevis som knöt dem till en falangistisk komplott var grova förfälskningar som inte tålde den minsta granskning. Vidare: uttalandena från gripna falangister som hävdade att de hade förbindelser med POUM-ledarna hade erhållits med tvångsmedel; de åtalade var aktivister som försvarade radikala och revolutionära ståndpunkter och i slutändan dömdes de för detta. Deras påstådda trotskism – en anklagelse som i Sovjetunionen och på den tidens stalinistiska språk var synonymt med ”folkfiende” – som för övrigt majoriteten av de åtalade förnekade när de förhöordes under rättegången, ansågs inte heller vara något brottsligt. När allt kom omkring så blev inte POUM-rättegången en spansk variant av Moskvarättegångarna mot det gamla bolsjevikgardet, vilka Stalin hade inlett i Ryssland och som i tid sammanföll med det spanska inbördeskrigets första månader.

Av alla dessa anledningar lade censuren ett lock av tystnad över rättegången och dess slutresultat. Till och med en anarkosyndikalistisk ledare som Juan Peiró, som hade skrivit en artikel om processen med den betecknande titeln ”Den mystiska POUM-processen” för CNT-tidningen *Solidaridad Obrera*, fick uppleva att resultatet av hans möda hindrades av censuren och tvingades publicera sin artikel i nr 69 av ”Boletín de Información CNT-FAI” (CNT-FAI:s informationsbulletin) i Barcelona, daterad den 9 november 1938 – den publicerades senare i ett extranummer av den argentinska tidskriften *Documentos Históricos de España* i maj 1939. Förutom att den var ett hederligt och aktivt försvar av POUM, var Peirós artikel också en anklagelse mot stalinisterna. Och utan att peka ut någon krävde han en ny rättegång, denna gång mot Nins mördare. I slutet av sin artikel skrev han:

Nu är POUM:s ledare redan rannsakade – och kanske har de också dömts. Nu har turen kommit till att ställa inför rätta de som grep, kidnappade och med all säkerhet även tog livet av Andrés Nin. Republiken, som är den politiska institutionen för ett europeiskt folk, som visat sig vara ädelt, exemplariskt och anständigt och där stora ansträngningar gjordes för att rättegången mot Partido Obrero de Unificación Marxista skulle befrias från allt som liknade politiska övergrepp och placeras inom rättssamhällets ramar. Med samma engagemang och strävan efter opartiskhet gäller det nu att ta sig an och reda ut ”affären” med Andrés Nins försvinnande och ta den till den juridiska sfären. Alla känner till vilka som låg bakom detta brott och fastän det inte är helt lätt att exakt fastställa vilka som utförde det, så får vi inte glömma att man kan komma åt härvan genom att dra i trådarna. Det spanska folkets kollektiva värdighet kräver detta. Och rättvisan kommer inte sakna värdefull hjälp.

De som hittills har bråkat om saken är de som när allt kommer omkring inte haft något annat syfte än att koka ihop ett mörkt drama, utan något annat syfte än politisk hämnd.⁹

⁸ Denna rapport följer anmärkningen i CRCEDHC, Fond 495, Op. 74, Dossier 211.

⁹ *Boletín de Información CNT-FAI*, nr 69. Barcelona, 9 november 1938. Peirós artikel skrevs efter rättegången mot POUM-ledarna, men domslutet var ännu inte känt.

”Stalinister och bråkmakare”: kampanjerna mot POUM

Vilka låg bakom, varför och hur började kampanjen mot POUM, som ledde till politiska mord på flera av det anti-stalinistiska partiets ledare, till att dess ledning fängslades och som kulminerade i rättegången i oktober 1938? För att förstå den POUM-fobi som grasserade hos Kommunistiska internationalens och Sovjetunionens ledare behöver vi gå tillbaka till mitten av 1920-talet, då det i hela Europa bildades oliktankande grupper mot bakgrund av den debatt som Stalins uppstigande till makten i Sovjetunionen utlöste. Till den spanska staten kom denna företeelse i slutet av Primo de Riveras diktatur, i efterdyningarna av den monarkiska regimen och vid tiden för utropandet av den Andra republiken. De två viktigaste grupperna var utan tvekan den trotskistiska Vänsteroppositionen, som bildades i belgiskt exil 1930 och som 1932 döptes om till Izquierda Comunista de España (Kommunistiska vänstern i Spanien), samt Bloque Obrero y Campesino (Arbetar- och bondeblocket), under ledning av Joaquín Maurín, vars bildande sammanföll med tillkomsten av den nya regimen. Det var dessa två organisationer som i september 1935 förenades för att grunda POUM, just då Kommunistiska internationalen börjat förespråka en återförening av socialistiska och kommunistiska partier.

Internationalen gillade inte det nya partiets oberoende karaktär och att det undgick Moskvas disciplin genom att ansluta sig till den så kallade Londonbyrån, Internationella byrån för revolutionär socialistisk enhet [IAG], som förenade olika oberoende socialistiska organisationer i Europa, och där en av de viktigaste var British Independent Labour Party [ILP]. De stalinistiska byråkraterna gillade inte heller att det nya partiet i sina led hade flera av kommunismens grundare och initiativtagare i Spanien, såsom Juan Andrade, och att några av dess ledare, såsom Andreu Nin, mycket väl kände till vad som ägde rum bakom kulisserna i den ryska revolutionen och i den sovjetiska styrande klassen. Det var inte av en slump som Nin bodde nio långa år i Moskva, där han hade haft ett viktigt politiska och fackliga uppdrag både i Sovjetunionen och internationellt.

I själva verket ökade de stalinistiska kampanjerna mot POUM ökade när inbördeskriget bröt ut i juli 1936. I detta nya sammanhang tillkom fler meningsskiljaktigheter. Till att börja med stod den revolutionära politik som POUM formulerade för att försvara de revolutionära erövringar som de spanska arbetarna tillkämpat sig efter krigets utbrott, i öppen konflikt med kommunisternas politik, som gick ut på man för att kunna vinna kriget måste bevara den borgerliga och republikanska ordningen. Således, medan POUM stödde de ståndpunkter som försvarades av CNT och anarkisterna, slöt PCE och i Katalonien det nybildade PSUC – Partit Socialista Unificat de Catalunya [Kataloniens förenade socialistiska parti] – upp bakom de republikanska partiernas politik, som innebar att man ville bryta den revolutionära process som krigets utbrott startat och återupprätta den republikanska legalitet som rådde före krigsutbrottet.

Utöver dessa meningsskiljaktigheter – som skapade många problem i det spanska anti-fascistiska blocket, särskilt i Katalonien, där både den anarkosyndikalistiska rörelsen och POUM var starka – blev Sovjetunionen självt till slut en prövotesten i relationerna mellan POUM och kommunisterna. För det första som ett resultat av den politik som Stalin utvecklade i själva Sovjetunionen. När Moskvarättegångarna mot oliktankande började i augusti 1936, och Stalin som ett resultat av den första rättegången lät skjuta 16 medlemmar ur det gamla bolsjevikiska gardet, bland dem Lenins kamrater Zinovjev och Kamenev, anklagade för ”internationell terrorism”, då var POUM det enda parti som hårt kritiserade rättegångarna. Den politiska resolution som antogs av dess exekutivkommitté kunde inte vara mer kraftfull:

Inrikespolitiskt har proletariatets diktatur, baserad på arbetardemokrati – sovjetdemokrati – ersatts av den byråkratiska apparatens diktatur, med påföljande skador för arbetar- och bondemassorna, som berövades initiativ och frihet, och till skada för socialismens sak, som endast kan förverkligas

genom en fortskridande utveckling av de producerande massornas materiella och moraliska livsvillkor.

(...) Denna likvidering av Oktobers väsentligaste egenskaper har lett Stalin till att inte bara fullständigt överge den revolutionära socialismens principer, utan också till att fysiskt förintä det bolsjevikiska gardet, något som systematiskt och gradvis förberetts med alla till buds stående medel som makten lagt i hans händer. Den ohyggliga Moskvarättegången och dess tragiska efterspel är en naturlig följd av den politiska och fysiska likvidationsprocessen, till vilken man måste föga Tomskijs självmord och den förföljelse som igångsatts mot Bucharin, Pjatakov och Radek. Av Lenins gamla medarbetare, av Oktobers stora kämpar, kommer det inte att finnas någon kvar som på minsta sätt kan överskugga Stalin, liksom det i K[ommunistiska] I[nternationalen] nästan inte finns någon kvar av de kommunistiska partiernas grundare.¹⁰

Detta var det första av en rad uttalanden som gjordes under de följande dagarna och veckorna. I början av september 1936, inför den svåra internationella situation som Trotskij befann sig i, berövad sovjetiskt medborgarskap och systematiskt utvisad från de europeiska länder där han befann sig, var det återigen POUM:s exekutivkommitté som antog en resolution som krävde att den sovjetiska revolutionären skulle beredas politisk asyl i Katalonien: ”Trotskij, som förföljs ursinnigt och befinner sig i stor fara, måste få en fristad i Katalonien, under skydd av det revolutionära proletariatet”, löd rubriken på den resolution som publicerades i dess tidning.¹¹

Tio dagar senare knöts POUM:s kritik av Sovjetunionen direkt till den sovjetiska inställningen till det spanska inbördeskriget, när Stalin-regeringen undertecknade pakten om icke-intervention i det spanska inbördeskriget, och åtminstone under de första månaderna, förde en neutralitetspolitik. Den 13 september 1936 innehöll *La Batalla* en ledare som kritiserade den sovjetiska hållningen: ”Den sovjetiska regeringens neutralitet kan inte rättfärdigas. Med vilken rätt förvägrar Stalin oss sin hjälp? Vi ställer frågan till de två spanska kommunistiska ministrarna och Partido Socialista Unificado de Cataluña” (Förenade socialistpartiet i Katalonien). När Sovjetunionen i oktober ändrat sin hållning och de första sovjetiska militära hjälpsändningarna anlände mitt under Francos offensiv mot Madrid, hälsade POUM denna korrigerade politik vid ett möte där dess främsta ledare, Andreu Nin, också lade fram sin syn på revolutionen som ett internationellt fenomen:

Den neutralitetspolitik som Sovjetunionen förde var helt oacceptabel, den var ett verkligt politiskt brott mot socialismens sak. Återigen har händelserna gett oss rätt. Sovjetunionen håller på att korrigera sin politik, som vi, när det begav sig, betygsatte som den förtjänade. Idag är Sovjetunionen berett att stödja den spanska revolutionen. Men denna hjälp borde, som vi tidigare sade, ha kommit för mer än två månader sedan, och då skulle den nuvarande situationen ha varit mycket annorlunda än vad den är...

Vi välkomnar denna kursändring från den sovjetiska regeringens sida! Sovjetunionens nuvarande ledare kan i och med detta ha insett att parollen om att bygga socialism i ett land är en utopi full av faror inte bara för det internationella proletariatet utan även för Socialistiska rådsrepublikernas union. Genom att hjälpa oss hjälper Sovjetunionen bara sig självt.¹²

Den sovjetiska hjälpen var dock inte villkorslös, utan åtföljdes av ett viktigt politiskt förbehåll som POUM mycket snabbt kritiserade: I slutet av november 1936 fördömde det i sin press att sovjetisk inblandning hade förhindrat deras deltagande i Madrids försvarsjunta, som bildats efter det att republikens regering förflyttats till Valencia.¹³

Dessa ställningstaganden, dessa kritiska förhållningssätt, liksom de ståndpunkter som POUM försvarade när det gällde den spanska revolutionära processen, samt partiets historiska rötter,

¹⁰ Se [Resolution från POUM:s exekutivkommitté om rättegången och arkebuseringen, i Moskva, av 16 bolsjevikerna från Oktoberrevolutionen](#) från *La Batalla*, den 28 augusti 1936.

¹¹ *La Batalla*, 3 september 1936.

¹² *La Batalla*, 27 oktober 1936.

¹³ *La Batalla*, 27 november 1936. I artikeln ”POUM och Junta de Defensa de Madrid”.

var tydligt heterodoxa och befann sig långt utanför det stalinistiska kraftfältet, och detta fick Sovjetunionen, Stalin och de spanska stalinisterna att göra POUM till föremål för attacker som, bortom de politiska meningsskiljaktigheterna, mycket snart övergick till förtal och ren och skär smutskastning. Just den kritik som POUM hade framfört om det sovjetiska ingripandet i samband med att POUM uteslöts från Madrids försvarsjunta, ledde till klagomål från det sovjetiska konsulatet i Barcelona, där POUM-organet *La Batalla* anklagades för att vara en del av den internationella fascistiska pressen:

En av de manövrar som utförs av pressen som sålt sig till den internationella fascismen består i den falska anklagelsen att det är Sovjetunionens representanter, ackrediterade hos regeringen, som faktiskt styr den spanska republikens utrikes- och inrikespolitik. Syftet med att sprida sådana antydningar från fascismens tjänares sida är uppenbart. De vill först och främst undergräva den spanska republikanska regeringens prestige utomlands; för det andra försvaga känslan av broderlig solidaritet som blir allt starkare mellan Spaniens och Sovjetunionens folk, den viktigaste moraliska grundvalen för den antifascistiska kampen; för det tredje att stödja och förstärka de tendenser till desorganisering som undergräver den republikanska enhetsfronten från olika okontrollerbara och oansvariga grupperns sida. Och här, bland organen i den katalanska pressen, har man hittat ett blad som har tagit på sig rollen att stödja denna fascistiska kampanj. I sitt nummer från den 27 november försöker *La Batalla* bidra med material till de angivna fascistiska antydningarna. SSSR:s generalkonsulat i Barcelona avvisar föraktfullt det sorgliga påhittet i detta blad. P. E. från SSSR:s generalkonsulat i Barcelona, pressansvarige Korobizin¹⁴

Detta var startpunkten för en kampanj som inte skulle upphöra. Under de första dagarna i december 1936, skrev Pere Ardiaca stora artiklar i *Treball*, PSUC:s (de katalanska kommunisternas parti) pressorgan, där han krävde att POUM skulle uteslutas ur regeringen.¹⁵ Och den 13 december orsakade PSUC-medlemmarna i Generalitat-regeringen en regeringskris, när Joan Comorera, PSUC:s generalsekreterare, gjorde det mycket tydligt att krisen endast kunde lösas genom att utesluta POUM ur Generalitat, eftersom ”POUM har uppmuntrat en tarvlig kampanj av attacker och förolämpningar mot det stora proletära landet, vår vän, genom att använda exakt samma argument som de tyska och italienska fascisterna. En liten grupp som gör detta är ett störande element som måste marginaliseras. Att just nu bekämpa SSSR är en förrädisk handling. Vi är oförenliga med förrädarna”.¹⁶

Den 17 december 1936 löstes den katalanska regeringskrisen med att POUM uteslöts. Samma dag publicerade *La Batalla* det tal om Sovjetunionen som Andreu Nin hade hållit några dagar tidigare i Radio POUM:

Vi har varit de första att försvara Sovjetunionen då de som idag attackerar oss överöste det med förolämpningar och förtal. Vi tackar det ryska folket för det stöd vi får, även Mexiko hjälper oss men kräver inget i gengäld. Vi vill att arbetarklassen i Katalonien ska vara den absoluta ägaren av dess öde. Vi avvisar inblandning oavsett varifrån den kommer.

De vill undanröja oss för att vi är lojala mot den proletära revolutionen. För att vi kompromisslöst försvarar revolutionens erövringar. Vi kommer inte att tolerera, vare sig det kommer inifrån eller utifrån, rådet att försöka stoppa den storartade rörelse vi genomlever.

Vi måste undvika att arbetarklassens enhet bryts.¹⁷

Samma dag, den 17 december 1936, publicerade Moskvatidningen *Pravda*, organ för Sovjetunionens kommunistiska parti, en artikel som det sovjetiska konsulatet i Barcelona senare delvis förnekade, där det sades att ”I Katalonien har utrensningen av trotskister och anarkister inletts och kommer att genomföras lika energiskt som i Sovjetunionen”. Det var utgångs-

¹⁴ *La Vanguardia*, 28 november 1936. Den katalanska versionen dök också upp samma dag i *Treball*, PSUC:s organ.

¹⁵ Se *Treball* från 1 och 5 december 1936.

¹⁶ *Treball*, 13 december 1936. Vi har översatt från det katalanska originalet.

¹⁷ *La Batalla*, 17 december 1936.

punkten för det andra angreppet som SSSR och stalinisterna planerade att utföra mot POUM: en förtalskampanj, där POUM identifierades med internationell fascism, som intensifierades i alla möjliga miljöer från slutet av 1936 och under de första månaderna 1937 och med målsättningen att fysiskt eliminera partiet. *Mundo Obrero, Treball, Claridad, Ahora, Frente Rojo*, hela pressen som kontrollerades av de spanska stalinisterna deltog aktivt i denna kampanj.

De agenter som skickats direkt från Moskva för att leda kampanjen mot POUM, ansåg trots detta att den hållning som såväl PCE som PSUC hade intagit gentemot POUM var alltför återhållsam. Bland de många rapporter, brev och meddelanden som de stalinistiska agenterna i Spanien skickade till Moskva var de som hänvisade till POUM förvånande, framför allt på grund av den betydelse som Moskva fäste vid kampen mot detta parti och mot ”trotskister”. Under den första etappen – som började i december 1936, då förtalskampanjen inleddes, fram till händelserna i maj 1937 – verkar de sovjetiska agenterna vara besatta av att framhäva farorna med att inte kraftfullt och systematiskt attackera POUM med målsättningen att avlägsna partiet från politiska ansvarsposter och klippa av de relationer som det upprätthöll med resten av det antifascistiska blocket, i synnerhet anarkisterna.

I en första anonym rapport, som sammanfattar samtal som förts den 30 januari, 3, 8 och 13 februari 1937 med [Juan José] Escrich, sekreterare i kommunistpartiets provinskommitté i Valencia, insisterar man på att POUM måste elimineras från den kommunala representationen i staden Turia, som vid den tiden också var republikens huvudstad.¹⁸ Rapporten börjar med att berätta att kommunisterna hade accepterat att gå med i kommunfullmäktige i Valencia, trots att där fanns ”två trotskister”, Eduardo de Sirval, ”bror till den berömda författaren som dog i Asturien” och mottaglig för påverkan av kommunisterna, och ”en enkel arbetare” – Josep Grimalt Pérez, taxichaufför till yrket, som var organisationssekreterare för POUM i Valencia. Enligt Escrich, i samtalet den 3 januari, var POUM:s Valencia-avdelning – som hade cirka 400 medlemmar – i full opposition mot den katalanska ledningen, till den grad att man planerade att ta över den, vilket enligt den internationella delegaten ”inte var korrekt” utan ”farligt”, eftersom det ”ledde till att det bildades en trotskistisk fraktion inom partiet”. I senare samtal förlitade man sig alltid på Eduardo de Sirvals inställning till POUM, men denne kom aldrig till skott: ”Han tvekade och vägrade att lägga fram uttalandet mot POUM och lämna det partiet. Escrich förklarar detta med att Sirval är väldigt personligt bunden till de lokala poumisterna, som det är mycket svårt för honom att bryta med”, står det i rapporten från den 3 februari. Och denna hållning var oförändrad den 8 och 13 februari. Det var tydligt att stalinisterna försökte utnyttja de politiska meningsskiljaktigheter som vissa poumister i Valencia hade med ledningen.

Mer betydelsefull, på en mer allmän politisk nivå, var rapporten ”Om den politiska situationen i Spanien”, som handelsansvarige Martjenko skickade till den sovjetiska utrikesministern Maksim Litvinov den 22 februari 1937.¹⁹ Rapporten betonade att ”för närvarande är inte POUM farligt för att det har några tusentals människor i sina led, utan för att det, med hjälp av extremistiska anarkister, försöker dra till sig betydande CNT-skikt i sin provokativa verksamhet”. Särskild vikt lades vid POUM:s inflytande bland den anarkistiska ungdomen, en tydlig hänvisning till bildandet av den Revolutionära ungdomsfronten, som POUM:s och FAI:s ungdomsgrupper hade grundat i Barcelona den 14 februari 1937. Vidare kritiserades PSUC, vars tidning publicerat ”en artikel där Trotskij hyllades som Petrograds räddare”. Och samtidigt som ”trotskisterna utnyttjar minsta förevändning för att attackera kommunistpartiet bedriver inte den kommunistiska pressen en systematisk kampanj för att avslöja POUM”. Slutligen hänvisades till de motsättningar som fanns i POUM, mellan

¹⁸ Fond 495, Op. 74, Dossier 207.

¹⁹ CRCEDHC, Fond 495, Op. 74, Dossier 207. [Rapporten finns i svensk översättning i samlingen [Sovjetunionen, Komintern och Spanien våren 1937](#). – MF]

sektionen i Valencia och ledningen, och betonade att kommunistpartiets ”provinskommitté i Valencia manövrerat så tafatt att kommunistpartiet, trots att trotskisterna i Valencia är en betydelselös kraft, led nederlag i kampen, isolerades från resten av Folkfrontens organisationer och faktiskt tvingades att under protest lämna det provinsiella och kommunala rådet”. Martjenkos slutsats var att denna hållning berodde ”på att vissa kamrater underskattat den trotskistiska faran”.

I början av april 1937 var de stalinistiska agenternas oro fokuserad på den positiva inställning som POUM hade till den socialistiska vänstern och Largo Caballero, vid en tidpunkt då det spanska kommunistpartiet hade påbörjat en förtalskampanj för att störta republikens regeringschef. I en ”strikt konfidentiell” rapport undertecknad av ”Kitajets” den 7 april 1937 och riktad till ”G.M. och D.Z” talades det om den polarisering som ägde rum inom folkfronten, och i allmänhet i det republikanska lägret, mellan två särskilda block: ”det första blocket kan komma från POUM via de anarkistiska extremisterna upp till CNT:s ledning och därifrån till UGT:s ledning, samt Caballero och några reaktionära delar av armén”.²⁰ Detta block hade bildats kring en rad grundläggande frågor, som sträckte sig från ”kamp mot kommunismen och i synnerhet mot det kommunistiska partiets inflytande i armén”, ”kamp mot SSSR:s inflytande”, ”den relativa demagogin om den socialistiska revolutionen och mot den demokratiska republiken”, ”kamp mot centralisering av militärledningen och bildandet av en enhetlig armé”, och propaganda ”för kollektivisering på landsbygden och socialism i staden”. Enligt rapportens författare ”slutade POUM och de viktigaste anarkistiska organisationerna inte bara att angripa Caballero och regeringen, utan de flörtar med honom och tar honom delvis i försvar mot de inbillade attackerna från kommunisterna”. Denna situation berodde delvis på misstag från kommunistpartiets sida. Och för att rätta till detta rekommenderades ett närmande till anarkisterna ”genom en rad taktiska eftergifter (den nationella frågan i Katalonien, eftergifter när det gällde fackföreningarnas roll i industrin, i frågan om stödet till bönderna)”, eftersom målet var att ”politiskt isolera POUM och dess allierade”.

Likaså i början av april 1937, hänvisar en annan rapport undertecknad av ”K”, antagligen samme Kitajets, i orolig ton till en ”serie försök att flörta med vänstersocialisterna i den trotskistiska dagstidningen *La Batalla*” och hänvisar särskilt till en artikel av Juan Andrade den 1 april som handlade om relationerna mellan socialist- och kommunistpartierna.²¹

Att de stalinistiska agenterna steg för steg följde POUM:s alla rörelser under dessa månader, bekräftas av en rapport, som ”Malkov” den 9 april 1937 skickade från Barcelona till ”A.P. Rozengolin”.²² Den rapporterade om ett möte som POUM hade hållit på Olimpia-teatern i Barcelona den 9 mars 1937, med närvaro av cirka 4 500 personer. Förutom att återge några spridda fraser från några av talarna på mötet, som Pere Bonet och Andreu Nin, gjordes några ”observationer” angående mötet, som att bland deltagarna fanns ”några dussin PSUC-medlemmar (med syftet att bli informerade)” och att de allra flesta deltagarna hade uppvisat ett mycket aktivt deltagande och entusiastiskt applåderade talarna. Det betonades dessutom ”en slingrig tillväxt när det gällde [POUM:s] verksamhet och aktivitet på fyra grundläggande punkter”: upprättandet av ett förbund mellan POUM och anarkisterna; intensifiering av kampen mot PSUC ”tack vare den lockelse som deras anarkistiska ’kamrater’ kände för aktiv kamp mot PSUC”; politiken att misskreditera SSSR, ”som börjar med ’stalinismen’, går via den ’stalinistiska byråkratin’ till att jämföra kamrat Stalin med Nosk[e].”; och slutligen, ”en otrolig demagogi”, ”appeller till ’folket’, det ’revolutionära proletariatet’, ’revolutionens kämpar’; för att ni inte ska tillåta att er revolution tas ifrån er”.

²⁰ CRCEDHC, Fond 495, Op. 74, Dossier 207.

²¹ CRCEDHC, Fond 495, Op. 74, Dossier 207. Andrades artikel hade rubriken *Discrepancias socialcomunistas* och publicerades i *La Batalla* den 1 april 1937.

²² CRCEDHC, fond 495, Op 74, Dossier 211. Vi har inte kunnat identifiera någon av de två personerna, varken författaren eller mottagaren av rapporten.

Oron över POUM:s inflytande i republikens politiska liv var otvetydig bland de stalinistiska agenter som kommit till Spanien. Det var tydligt att POUM, mer än något annat parti, representerade antitesen till stalinismens politiska, ideologiska och etiska värden. Möjligheten att komma till rätta med konflikten kom efter de tragiska händelserna i Barcelona den 3 maj 1937. ”Majhändelserna”, inbördeskriget inom inbördeskriget, resultatet av en stalinistisk provokation, vid en tid då stämningen var särskilt spänd bland organisationerna i det anti-fascistiska blocket, erbjöd möjligheten att omplacera POUM i orkanens öga. Det framkastades inte vid något tillfälle att den som spelade huvudrollen i sammanhanget var den sorgliga Eusebi Rodríguez Salas, kommissarie för den allmänna ordningen i det katalanska Generalitat och medlem i kommunistpartiet, vilken startade händelserna när han med sina stormtrupper attackerade telefoncentralen (*Telefónica*) i Barcelona. Den kommunistiska pressens propaganda nådde nu nya höjder genom att utpeka POUM som ansvarigt för sammanstötningarna och började tala om en spionageorganisation i Francos och fascismens tjänst. Hittills hade det bara varit tal om en organisation som, genom sin kritik mot Stalin och SSSR och genom sin revolutionära politik, spelade Franco och den internationella fascismen i händerna. Från och med nu hade bevisen ”avslöjat” att POUM var inget mindre än en spionorganisation i Francos tjänst. Förräderiet var serverat.

Repressionen mot POUM och de stalinistiska ”pamfletterna”

När konfrontationerna i Barcelona hade avslutats tog det inte många dagar innan den kommunistiska kampanjen intensifierades på nytt. Vid ett möte som det spanska kommunistpartiet höll den 9 maj på Capitol-biografen i Valencia, inledde José Díaz, partiets generalsekreterare, med att framföra den första anklagelsen:

Vilka utom trotskisterna har i Spanien inspirerat till den kriminella putschen i Katalonien? *La Batalla* från den 1 maj är full av skamlösa uppmaningar till en kupp. Bland annat sägs att ”folkfrontens politik i Spanien har lett till det militära upproret i juli 1936”. Det är samma sak som Franco säger: att hans militära uppror har framprovocerats av bildandet av Folkfronten.²³

Den 13 maj talade PSUC-tidningen *Treball* om POUM som en ”organisation som är helt integrerad med de hemliga fascistagenterna, i den femte kolonnen”. Och två dagar senare krävde de kommunistiska ministrarna i Largo Caballeros regering att POUM skulle upplösas. Regeringschefens vägran att ge efter för de kommunistiska påtryckningarna ledde till en regeringskris som den 17 maj slutade med att det bildades en ny ministär under ledning av Juan Negrín, en socialistisk politiker som var mycket mer mottaglig för kommunistpartiets påtryckningar, vilket gjorde det möjligt att så småningom genomdriva repressiva åtgärder mot POUM. Den 28 maj kom inte *La Batalla* ut. Polisen konfiskerade tidningen och dess tryckpress som ett resultat av den förundersökning om anklagelsen om ”uppmaning till uppror” som hade inletts. Den 15 juni beslutade regeringen att stoppa partiets politiska verksamhet, gripa dess ledare, stängde lokalerna och förbjöd dess press, som hade stor spridning i de katalanska områdena. Dagen därpå greps POUM:s exekutivkommitté i Barcelona och två dagar senare publicerade polisens högkvarter ett pressmeddelande som talade om upptäckten av ett viktigt spionnätverk. Hela meddelande löd så här:

I går kväll erhöll vi från polischefens sekretariat följande not: ”I flera dagar hade agenterna i Madrid arbetat för att upptäcka ett viktigt spionnätverk som hade mycket omfattande förgreningar i Barcelona. Anlända från republikens huvudstad har några specialagenter, effektivt bistådda av agenter i vår stad, mycket snabbt lyckats upptäcka hela detta nätverks omfattande och komplicerade maskineri. Under denna mycket viktiga operation har ett stort antal gripanden gjorts, inklusive av en mycket farligt kontingent utländska medborgare och personer från ett visst politiskt parti. Bevisen från agenterna från Madrid, om de individer som var involverade i denna spionagetjänst,

²³ Se José Díaz: *Tres años de lucha. Por el Frente Popular. Por la libertad. Por la independencia de España*. Ediciones del Partido Comunista de España. Barcelona, 1939 [Tre års kamp. För Folkfronten. För friheten. För Spaniens självständighet...], sid 481.

var mer än tillräckliga för att göra de gripanden som polisen har gjort. Uttalanden från de gripna, liksom den dokumentation som finns i de register som gjorts, har på ett förkrossande sätt bekräftat de kvarhållna individernas skuld. Namnen på dessa gripna, samt detaljer om hur denna spionagetjänst fungerade, kan inte offentliggöras förrän de åtgärder som polisen vidtar är fullständigt slutförda.”²⁴

Detta var den sista spiken i kistan som inledde en av de mest skamliga episoderna i inbördeskriget: förföljelsen ända fram till utrotning under anklagelser om spionage till förmån för fascismen av ett politiskt parti och ett antal revolutionärer som hade haft ett otadlig politisk bakgrund och aktivistbana. Det är sant att ingen eller nästan ingen trodde att en hel generation revolutionärer, många av dem härrörande från CNT och arbetarrörelsen sedan början av 1900-talet – såsom Andreu Nin, Julián Gorkin, Pere Bonet, Juan Andrade, David Rey, Josep Rovira, Jordi Arquer, Josep Rebull, etc. – kunde vara en del av ett spionnätverk. Men väldigt få vågade ställa upp till deras försvar. Utpressningen genom sovjetiska vapen hade lett till många brottsliga handlingar och i detta skede av kriget kunde Stalin utöva ett avsevärt inflytande på politiken i den spanska republiken. Resultatet var att hundratals revolutionärer hamnade i fängelse och många mördades. Fallet Andreu Nin var det mest symboliska, men inte det enda: andra medlemmar som Joan Hervás, Jaume Trepas, José Meca, Marciano Mena eller framstående utlänningar, såsom österrikaren Kurt Landau, slutade som offer för stalinistisk vanära.

När den repressiva vågen mot POUM ägde rum, rättfärdigade den kommunistiska pressen densamma och deltog i förtalskampanjen. Men uppenbarligen gjorde den det inte tillräckligt bra. En rapport, författad en månad efter bildandet av regeringen Negrín av bulgaren Stepan Minev (1891-1959) – i Spanien känd som ”Moreno” och ”Stepanov”, medlem i Kommunistiska Internationalens sekretariat och ansvarig för latinska frågor – insisterade särskilt på frågan om ”trotskisterna efter kuppen” och påstod utan att rodna att ”POUM utgör en filial av Francos spionapparats generalstab”. Sedan POUM-ledarna gripits ansåg Stepanov ”att dessa nödvändiga och elementära åtgärder mot Francos informationstjänst är otillräckliga. Det är också otillräckligt att begränsa sig till att upplösa POUM. Man måste beakta att en del av trotskisterna, som har klarat sig undan myndigheterna, kommer att börja verka underjordiskt, de kommer att försöka skapa direkt kontakt med Caballeros folk, med djupt antikommunistiska och antisovjetiska element, med element från FAI, med extremister och ’okontrollerbara’.” Senare, efter att ha konstaterat att ”Det kommunistiska partiets ledning påminner ofta partiets aktivister, både de vid fronten och de bakom linjerna, om behovet av att upprätthålla maximal och systematisk vaksamhet mot trotskistiska element”, påpekade han att ”trots allt detta kan vi under inga omständigheter säga att vi har gjort allt som kan och skulle kunna göras för att bekämpa trotskismen på ett mer bestämt sätt. Tyvärr är våra svagheter inom detta område fortfarande mycket stora. Ofta missar vi fantastiska möjligheter att genomföra en seriös informationskampanj för att demaskera trotskismen”.²⁵

Den rapport som ”Kitajets” skickade till ”F.M.” den 17 juli 1937 har samma karaktär.²⁶ Det är ett dokument som vill klargöra ”vissa brister i partiets verksamhet i kampen mot dess huvudfiende på republikanskt territorium, trotskisterna, som bildar ett block med anarkisterna, vilka i sin tur bildar ett block med Caballeros grupp”. Författaren påpekar att ”kampen mot denna fiende förs på ett inkompetent och otillräckligt sätt. Det är resultatet av en klar underskattning av de krafter som blocket kan ansamla mot partiet, det är resultatet av en underskattning av

²⁴ Enligt den version som återges i *La Vanguardia*, 18 juni 1937, där nyheten rubriceras: ”Upptäckt av ett spionagenätverk. En viktig polistjänst”.

²⁵ CRCEDHC, Fond 495, Op. 74, Dossier 204. Det handlar om ett ”Brev från Spanien”, daterat den 18 juni 1937, undertecknat av ”Moreno” och med noteringen ”Mycket konfidentiellt”, riktad till kamrat Manuilskijs sekreterare.

²⁶ CRCEDHC, Fond 495, Op. 74, Dossier 207.

möjligheten av att detta block kan bli mer aktivt vid varje misslyckande som folkfronten råkar ut för och slutligen är det ett resultat av ett underskattande av det faktum, att trots att alla dessa fiendekrafter fortfarande inte agerar öppet och uppmanar till uppror, så utsår de redan med sin kontrarevolutionära kritik misstro mot regeringen, undergräver armén och dess militära kapacitet”. Dokumentets centrala argument var därför att betona den bristande övertygelse med vilken kommunistpartiet utvecklade kampen mot POUM. Särskilt betydelsefull var den kampanj som fördes när det partiet upplöstes:

Upplösningen av POUM åtföljdes av en politisk kampanj i den kommunistiska pressen, men den skilde sig inte på något sätt från de tidigare kampanjerna (samma uttryck, samma argument). Man insisterar på att inte utnyttja (med de mest fantastiska svepskäl och oavsett alla påtryckningar) de dokument och material som visar trotskisternas förrådiska aktiviteter i Spanien. Partiledningen är inte intresserad av vare sig konsekvenserna eller registren med material, som om det rörde sig om något mellan ”vänner”.

Och en inte mindre framträdande ledare i Kommunistiska Internationalen, som italienaren Palmiro Togliatti, ”Ercoli”, vilken spelade en nyckelroll i den politik som kommunisterna utvecklade i Spanien, skrev i en rapport daterad 28 januari 1938 att ”POUM fortsätter att vara starkt och utför en mycket farlig undergrävande verksamhet i fabrikerna. De fel som gjorts vid bedömningar av de andra partiernas styrka har resulterat i a) att [kommunist]partiet under en viss tid har försummat relationerna med de andra antifascistiska sektorerna och b) att partiet har försummat det arbete och den kamp som krävs för att motverka och minska det de övriga partiernas (särskilt anarkismen och nationalismen, men även trotskismen) ideologiska och politiska inflytande”.²⁷

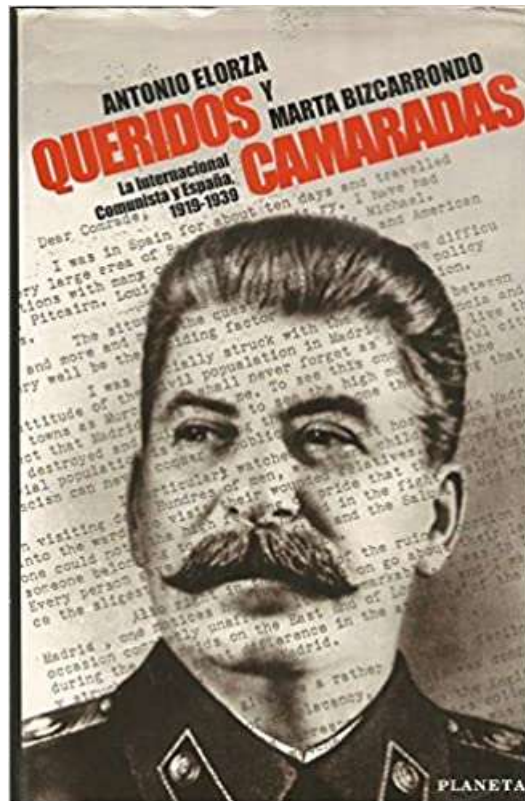
Denna ”likgiltighet” som den kommunistiska pressen och de spanska kommunistledarna uppvisade inför sina ”fiender”, bidrar otvivelaktigt till att förklara att när den speciella spionagedomaren inledde förundersökningen av POUM, som kulminerade i rättegången i oktober 1938, då tillgrep stalinismen alla medel som stod till buds för att skapa trovärdighet åt spionageanklagelserna, vilka baserades på grovt förfalskade bevis och på uttalanden som framtvings under tortyr och hot.

Det var i denna kontext, innan POUM-rättegången började, som det dök upp propagandapamfletter som försökte övertyga den spanska republikens medborgare om ”POUM:s förräderi” med starkare medel än de som den spanska kommunistpressen hade använt. Den mest otroliga av dessa pamfletter är den som tillskrivs en icke-existerande person vid namn Max Rieger, under titeln *Espionaje en España* [Spionage i Spanien] och med förord av den katolske författaren José Bergamín. Riegers skrift, som publicerades i Barcelona-Madrid av förlaget Unidad del Partido Comunista 1938. Den är ett perfekt exempel på hur stalinistisk propaganda fungerar: en salig blandning av officiella rapporter, politisk propaganda, pressartiklar, uttalanden från anklagade och tusen falska påhitt, vilka tillsammans erbjuder ett slags collage som syftar till att omvandla en av de största lögnerna som konstruerades under inbördeskriget till något trovärdigt. Således framförs ett överflöd av påstådda ”bevis” och uppgifter om ”komplotter” som påstås ha avslöjats av polisen. Ur litterär och historisk synvinkel var allt detta väl sammanvävt för att uppnå en övertygande effekt. Utan tvekan måste någon ha övertygats av denna kampanj, eftersom historiker som Antonio Elorza och Marta Bizcarrondo, många år efter denna påhittade historia kom till, utan att skämmas kan hävda att ”det finns en aspekt av den stalinistiska anklagelsen som förtjänar att beaktas: det överraskande införandet i *La Batalla* av nyheter, bilder och texter som kunde ha framkallat demoralisering i den republikanska eftertruppen och som i vissa fall tycktes vara avsedda att sprida fiendens propaganda”.²⁸ Efter att ha givit två ”exempel” på detta, helt slumpmässigt

²⁷ Palmiro Togliatti: *Escritos sobre la guerra de España*. Ed. Crítica, Barcelona, 1980, sid 182.

²⁸ Antonio Elorza y Marta Bizcarrondo: *Queridos camaradas. La Internacional Comunista y España, 1919-1939*. Bokförlag Planeta. Barcelona, 1999, sid. 372.

framplockade och ryckta ur sitt sammanhang, konstaterar detta författarpär att ”gränserna för provokation korsades om och om igen av POUM-dagstidningen”.²⁹ De utsår tvivel om POUM, med tillgripande av förment historiografiska och positivistiska argument, vilka ger trovärdighet till en av de grundläggande anklagelserna i den stalinistiska kampanjen i Riegers bok. På detta sätt, som vid så många andra tillfällen, vänds historien upp och ner: POUM övergår från att vara föremål för en provokation till att bli provokatör. Historien vrängs helt enkelt ut och in.

Omslaget till boken *Queridos Camaradas* av Antonio Elorza och Marta Bizcarrondo

Även om Elorza och Bizcarrondo försöker reda ut härvan när de senare presenterar Riegers bok som ett sammandrag av ”anti-POUM-propagandan”, vars publicering svarade mot ”syftet att kräva ett maximalt straff i processen mot POUM”,³⁰ accepterar de i praktiken ett av de argument som den stalinistiska kampanjen framförde, och som inte bara syftade till att få till stånd fällande domar i en rättegång, utan också försökte legitimera de mord som begicks bakom republikens frontlinjer i det tjeckoslovakiska nätverket och i de hemliga fångelser som kommunistpartiet höll på att organisera.

Som vi har sett när vi behandlade POUM-rättegången, trodde vare sig den republikanska politiska klassen som helhet, den mer klassmedvetna arbetarrörelsen eller tribunalens domare på anklagelserna. Men, som det händer i hierarkiska kyrkor, trängde propagandan framför allt in bland de troende som var redan övertygade och inte förmådde tvivla på sina ledares ord. Det finns rikliga vittnesbörd enligt vilka många kommunistiska medlemmar – kanske i mindre utsträckning dess ledare – svalde den stalinistiska propagandans lögn med hull och hår. Denne historiker lyssnade när Santiago Carrillo i oktober 2004 skamlöst slog fast att om frivilliga hade blivit ombedda att mörda Trotskij under inbördeskriget skulle de ha dykt upp i tusentals i de spanska kommunisternas led. Och i början av 2000-talet fanns fortfarande

²⁹ Ibid, sid. 373

³⁰ Ibid.

PSUC-medlemmar som trots alla bevis om motsatsen fortsatte att tro att POUM var en organisation som ägnade sig åt spionage.³¹

En aspekt av Riegers bok som verkar slående är författarens anonymitet och Bergamíns förord. När det gäller den första aspekten hävdar författarna Elorza och Bizcarrondo, för att blåsa upp bokens betydelse, att boken författats av en ”förmodad medlem i gruppen med den största positiva symboliska laddningen på den republikanska sidan: de internationella brigaderna” och påpekar att författaren skulle kunna vara den franska journalisten, medlemmen i det franska kommunistpartiet, Georges Soria.³² Det är uppenbart att det stalinistiska ledarskapet ville förbättra verket, och av den spanska versionen framgår att den översatts av Lucienne och Arturo Perucho, förmodligen från franska. Men det är fortfarande slående att den franska utgåvan av boken, som också gavs ut 1938, under titeln *Espionnage en Espagne*, av Dénoel de Paris förlag, verkar vara översatt från den spanska versionen, måhända av Jean Cassou, vilket fortfarande kan vara chockerande, eftersom det då skulle kunna handla om den franske författare och konstkritiker med samma namn som 1944 utsågs till republikens kommissarie i Toulouse-området och som 1946 skrev förordet till en bok av en välkänd poumist – ingen mindre än Victor Alba,* vars *Insomnie espagnole* [Spansk sömnlöshet]** gavs ut av Société des Éditions Franc-Tireur i Paris – och som dessutom 1956 undertecknade ett manifest ”för att revidera de stalinistiska rättegångarna och rehabilitera de som stalinismen utrensat”.³³ Om originalet verkligen hade skrivits på franska skulle det inte funnits något behov av översättning. Pierre Broué har föreslagit att det bakom namnet Max Rieger döljer sig en författare eller ett kollektiv som var språkrör för GPU eller KGB, den sovjetiska politiska polisen som verkade i hemlighet i det republikanska Spanien.³⁴ Nyligen föreslog två spanska författare, Andrés Trapiello och Ignacio Martínez de Pisón, att den mest relevanta rollen som bokens kollektiva författarskap spelades av asturianen Wenceslao Roces, undersekreterare vid utbildningsministeriet, upphovsman till olika översättningar av Marx och Engels, och enligt Martínez de Pisón, ”en grå man utan karisma, som alltid satte sig i skuggan av mer lysande figurer”.³⁵

Frågan om José Bergamíns förord är mer komplicerad eftersom den leder oss till de spanska komplikationer som sammanhänger med repressionen mot POUM. Ofta, särskilt efter Sovjetunionens sammanbrott och upplösning, har man på ett abstrakt sätt försökt tillskriva Stalin och ”stalinismen” de grymheter som begicks under stalinismens år både i och utanför Sovjetunionen. Behovet av att namnge ”stalinisterna” med för- och efternamn har undvikits. Men det är uppenbart att på samma sätt som Hitler och nazismen i Tyskland i de territorier som de ockuperade under kriget hade ett viktigt politiskt, socialt och militärt stöd för att kunna upprätthålla sin terrorregim, hade Stalin inte så få liknande instrument, medvetna och omedvetna. När det gäller Spanien – och repressionen mot POUM – verkar det tydligt att ansvaret även skulle inbegripa de som – liksom Jesús Hernández som var kommunistisk minister i Largo Caballero-regeringen – efter kriget distanserade sig från partiet och var kritiska mot sitt agerande.

³¹ Jag kan bekräfta detta utifrån filmandet av olika vittnesmål från medlemmar av detta parti, som gjordes 2002 inom ramen för ett projekt som genomfördes av Barcelonas provinsråd för att återställa inbördeskrigets historiska minne. Videofilmerna finns i Montserrat Tarradellas arkiv i Macià, i Poblet-klostret.

³² Antonio Elorza och Marta Bizcarrondo: *Queridos camaradas. La Internacional Comunista y España, 1919-1939*, sid. 373.

* Viktor Alba är författare till många arbeten om spanska inbördeskriget och den spanska arbetarrörelsen, samt redaktör för flera dokumentsamlingar. På engelska finns boken *Spanish Marxism versus Soviet Communism* (2009) skriven ihop med Stephen Schwarz. – MF

** Victor Alba: *Insomnie Espagnole. Preface de Jean Cassou*, Paris: Société des Éditions Franc-Tireur (1 januari 1946). – MF

³³ Se Pepe Gutiérrez-Alvárez: *Retratos poumistas*. Espuela de Plata. Sevilla, 2006, sid. 375.

³⁴ Pierre Broué: *Stalin et la Révolution. Le cas espagnol (1936-1939)*. Fayard. Paris, 1993, sid. 349.

³⁵ Ignacio Martínez de Pisón: *Enterrar a los muertos*. Seix Barral. Barcelona, 2005, sid. 206.

Måhända kan det verka förvånande att intellektuella och kulturmän som José Bergamín blev medbrottslingar i detta spel. När det gäller denne ”mer eller mindre gentleman” – som den tidigare POUM-medlemmen Víctor Alba brukade kalla honom på grund av att han grundade och ledde tidningen *Cruz y Raya*, och som var det smeknamn som alla kände till under de republikanska åren – kan man kanske tillämpa teorin om den nyttiga idioten, om den ”generiskt” antifascistiska intellektuelle som går med på att tjäna stalinismens sak och som kompensation får stalinisternas beundran. Om vi följer Bergamíns politiska bana under krigsåren ser vi att han ofta är tillsammans med andra stalinistiska intellektuella som Rafael Alberti och det är ingen slump att han 1937 var president för Andra internationella författarkongressen till kulturens försvar*. Den berömmelse som han fick av stalinisterna skulle förklara kraften i ett förord, där Bergamín framför samma lögn som förekommer i boken – han skriver att POUM ”inte var ett riktigt parti, utan en organisation för spionage och samarbete med fienden; det vill säga inte en organisation som hade samröre med fienden, utan fienden själv, en del av den internationella fascistiska organisationen i Spanien” – och samtidigt går han, med sin intellektuella prestige som troende katolik, i borgen för komplotten som gick ut på att förfölja och förinta POUM.

Riegers bok var inte den enda som publicerades i kampanjen mot POUM. Den franska journalisten Georges Soria (1914-1991), medlem i kommunistpartiet sedan 1936, som Elorza och Bizcarrondo tillskriver författarskapet av *Espionaje en España*, skrev en broschyr med den talande titeln *El trotskismo al servicio de Franco. Un testimonio documentado de la traición del POUM en España* [Trotskismen i Francos tjänst. Ett dokumenterat vittnesbörd om POUM:s förräderi i Spanien].³⁶

I själva verket baserades Sorias förtal på de tidningsartiklar som han själv hade publicerat sedan 1937 i den internationella kommunistiska pressen, direkt knuten till Komintern, i den franskspråkiga *La Correspondance Internationale* och dess engelska motsvarighet *International Press Correspondence*.** Elorza och Bizcarrondo skriver att Soria var den franska journalist som den kommunistiska tidningen *L'Humanité* skickade till Spanien under kriget, på begäran av Internationalens sekretariat, för att dagligen föra en systematisk kampanj mot trotskismen i Spanien, i syfte att motverka ”trotskisternas katastrofala aktivitet i Spanien”.³⁷ Pierre Broué utnämner honom till GPU-agent i tjänst hos Orlov och de brottslingar som utförde repressionen mot POUM.³⁸ Faktum är att han från första stund han kom till Spanien beslutsamt medverkade i kampanjen mot POUM via *L'Humanité* och Internationalens press, och visade sig, enligt den nordamerikanska historikern Burnett Bolloten, vara ”En av de mest nitiska pro-sovjetiska propagandisterna från den tiden”.³⁹

Utifrån de ”journalistiska krönikor” som han skrev under 1937, publicerade Georges Soria 1938 en broschyr, som på många sätt liknar den som Rieger skrev, eftersom också den innehåller av polisen insamlade vittnesmål från falangister som påstods vara i kontakt med POUM, men han tillfogar också den särskilda version av ”Nins flykt” från fängelset Alcalá de

* Denna kongress hölls i Spanien sommaren 1937. Bland deltagarna kan nämnas dansken Martin Andersen Nexø, ryssen Ilja Ehrenburg och fransmannen André Malraux. – MF

³⁶ Den engelska versionen av denna skrift, [Trotskyism in the service of Franco: facts and documents](#), publicerades av det kommunistiska förlaget Lawrence and Wishart, London 1938.

** Vissa Soria-artiklar publicerades även i svenska *Ny Dag*, se [Processen mot POUM - Artiklar ur Ny Dag](#) – MF

³⁷ Antonio Elorza y Marta Bizcarrondo: *Queridos camaradas. La Internacional Comunista y España, 1919-1939*, sid. 367-368.

³⁸ Pierre Broué: *Stalin et la Révolution Le cas espagnol (1936-1939)*, sid. 183, 263-265, 353.

³⁹ Burnett Bolloten: *La Guerra Civil española: Revolución y contrarrevolución*. Alianza Editorial. Madrid, 1989, sid. 774-775. [Svensk översättning [Spanska inbördeskriget: Revolution och kontrarevolution](#) – citatet från kapitel 48.]

Henares som kommunisterna gav när den allmänna opinionen i Spanien anklagade dem för mordet på POUM:s främsta ledare.*

Märkligt nog, fyrtio år senare, i sitt stora arbete *Guerra y revolución en España, 1936-1939*, som består av fem volymer, ändrade Soria den version som han själv hade gett 1937 och upprätthöll 1938. Nu accepterade han Orlovs och den sovjetiska politiska polisens ansvar – och skyllde därmed på ”stalinismen” – och frikände det spanska kommunistpartiet från allt ansvar.⁴⁰ Detta var den nya version som eurokommunismen erbjöd om det spanska inbördeskriget: det handlade om att skylla på stalinismen för att kunna fortsätta att försvara den politik som det spanska kommunistpartiet förde under inbördeskriget och fortsätta att bekämpa POUM. Det är det som Soria gjorde när han i sitt arbete från 1978 hävdade att ”även om POUM-ledarna varken var agenter för Franco eller Gestapo, är det sant att deras obevekliga kamp mot Folkfronten passade Caudillos spel som hand i handske”.⁴¹ Det är värt att notera att 1984 tilldelade den sovjetiska regeringen Soria ”Vänskapsorden mellan nationerna”. I det stora hela, och med små nyanser, har denna nya tolkning av det spanska inbördeskriget och kommunistpartiets och POUM:s politik som Soria försvarade 1978 försvarats av många spanska och utländska post-stalinistiska och postkommunistiska historiker, vilket framgår av Antonio Elorz och Marta Bizcarrondos ovannämnda arbete.

* Enligt denna rövarhistoria blev Nin fritagen av ett fascistiskt kommando. Under rubriken ”Nin’s escape”, i skriften *Trotskyism in the Service of Franco*, skriver Soria: ”Flera män som var klädda som officerare i den reguljära armén och med emblem motsvarande sin rang, övermannade en kväll fängelsevakterna och satte munkavle på dem och band dem, och gick in och bar iväg fången. Trots polisens intensiva efterforskningar har inga spår hittats av Nin och ingen vet var han är, om han har flytt till någon av de utländska ambassader som visar så generös gästvänlighet mot fascisterna i Francos femtekolonn, eller om han lyckades ta sig igenom till rebellterritorierna och förblir anonym för att inte kompromettera sina vänner som är kvar i republikens fängelser.” – MF

⁴⁰ Georges Soria: *Guerra y revolución en España, 1936-1939*. V vol. Grijalbo. Barcelona, 1978. Hans nya tolkning i vol. III, sid. 78-79. [Det är anmärkningsvärt att Soria i detta stora, påkostade och rikligt illustrerade arbete inte berör sin egen roll som stalinistisk propagandist under spanska inbördeskriget – exempelvis nämns ingen av hans artiklar i bokens bibliografi, inte ens skriften ”Trotskismen i Francos tjänst” som gavs ut på flera språk].

⁴¹ Ibid.

Kanske kan vi, 70 år efter krigets början och 15 år efter Sovjetunionens upplösning, ställa oss frågan om det är meningsfullt att förevisa stalinismens mest vedervärdiga yttringar i Spanien. Någon kanske invänder att det här är ointressanta dokument som det vore bättre att förpassa till historiens soptunna. Kanske. För andra är Riegers och Sorias texter – och många av de artiklar som publicerades i den spanska och utländska kommunistiska pressen – svåra att smälta och acceptera. Men de existerade och deras existens tillhör historien. Under en tid då man från så många olika håll menar att det nödvändigt att återerövra inbördeskrigets historiska minne, framförallt ur de besegrades synvinkel, då är det nödvändigt att komma ihåg att just på de besegrades sida fanns de som besegrades dubbelt och att, trots den självkritik som vid vissa tillfällen ledare för det spanska kommunistpartiet och PSUC gjort, kommer återvinnandet av ett visst historiskt minne som rör relationerna inom det republikanska blocket att till stor del vara en oavslutad fråga. Å andra sidan, att bringa till kännedom vad stalinismen var och vad stalinismen under sin storhetstid sade och gjorde, är det bästa vaccinet för att förhindra att liknande upprepas i framtiden. I försvaret av ett pluralistiskt och demokratiskt samhälle är ingen immun mot auktoritära och totalitära ställningstaganden, och i politiken fortsätter tyvärr användningen av lögnen att vara ett alltför vanligt verktyg för att besegra politiska motståndare. Att göra det förflutnas lögnen kända i nuet är ett sätt att försvara och göra den historiska sanningen känd. När det gäller detta sammanfaller det oundvikliga arvet från den mest radikale Orwell* med det som POUM har testamenterat till framtida generationer.

Pelai Pagès i Blanch
Barcelona-universitetet

Översättning: Alex Fuentes och Martin Fahlgren

Lästips

Burnett Bolloten: [Spanska inbördeskriget: Revolution och kontrarevolution](#). Kapitel 49, ”Rättegången mot POUM”, behandlar ingående olika aspekter av rättegången och dess för- och efterspel.

Martin Fahlgren: [Mordet på Andreu Nin – hur gick det till?](#)

Stephen Kotkin: [Mordet på Nin](#) – ur Kotkins Stalin-biografi, del 2

Pierre Broué: [Kommunistiska Internationalen 1933-1938. Folkfrontspolitiken](#), mer allmänt om Kominterns folkfrontspolitik – om Spanien, se kapitel 31, s 55 ff

Tidsdokument:

[Sovjetunionen, Komintern och Spanien våren 1937](#) (interna Komintern-rapporter)

[Processen mot POUM - Artiklar ur Folkets Dagblad och Arbetaren](#).

[Processen mot POUM - Artiklar ur Ny Dag \(SKP:s dagstidning\)](#).

André Gide: [G. P. U.-METODER](#)

[För en revidering av POUM-rättegången eller omedelbar amnesti](#). Politiska och fackliga ledare i Spanien protesterar mot POUM-domslutet (från november 1938).

* Syftar på *Hyllning till Katalonien*, George Orwells klassiska självbiografiska skildring av inbördeskriget.